

УДК 347.77/.78:347.73(4+477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.56>

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМЕРЦІЙНУ ТАЄМНИЦЮ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Попова Н.О.,

*к.і.н., доцент кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін*

Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0003-0327-4288

e-mail: popovanatalia1807@gmail.com

Попова Н.О. Захист прав інтелектуальної власності на комерційну таємницю в Україні та Європейському Союзі.

У статті здійснено комплексне дослідження правових аспектів захисту комерційної таємниці як об'єкта інтелектуальної власності через порівняльний аналіз законодавства України та Європейського Союзу. Проаналізовано національну нормативно-правову базу України, включаючи Цивільний кодекс, Закон України «Про інформацію», Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», а також положення Директиви (ЄС) 2016/943 щодо захисту нерозголошеної ноу-хау та комерційної інформації. Визначено ключові проблеми українського законодавства: фрагментарність правового регулювання, відсутність спеціалізованого законодавчого акта, неоднозначність розмежування понять «комерційна таємниця» та «ноу-хау», недостатня ефективність судового захисту. Детально охарактеризовано спільні риси та суттєві відмінності між комерційною таємницею та ноу-хау, зокрема в аспекті їх віддільності від особи носія та можливості передачі третім особам.

Досліджено специфіку імплементації Директиви (ЄС) 2016/943 у законодавстві різних європейських країн – Німеччини, Франції, країн Скандинавії, Балтії та Бенілюксу, проаналізовано відмінності в підходах до встановлення юридичної відповідальності за порушення режиму комерційної таємниці. Здійснено порівняльний аналіз судової практики України та ЄС, виявлено значні відмінності в доказуванні порушень прав на комерційну таємницю. Проаналізовано правові механізми відповідальності за порушення прав на комерційну таємницю в Україні, включаючи цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність.

Досліджено практику Антимонопольного комітету України щодо захисту комерційної таємниці через призму законодавства про захист від недобросовісної конкуренції. Вивчено особливості кримінальної відповідальності за незаконне збирання та розголошення комерційної таємниці в європейських країнах, зокрема проаналізовано відмінності у санкціях від найсуворіших у Швеції та Латвії до більш м'яких у країнах Бенілюксу. Обґрунтовано необхідність гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання через впровадження спеціального законодавчого акта, уточнення критеріїв віднесення інформації до комерційної таємниці, посилення цивільно-правових механізмів захисту. Розроблено рекомендації щодо запровадження європейського досвіду в українську правозастосовну практику для створення сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення конкурентоспроможності українського бізнесу на міжнародному ринку.

Ключові слова: комерційна таємниця, інтелектуальна власність, правовий захист, конфіденційна інформація, «ноу-хау», міжнародне законодавство, гармонізація законодавства, судова практика.

Popova N.O. Protection of Intellectual property rights related to Trade Secrets in Ukraine and the European Union.

This article presents a focused legal analysis of trade secret protection as a component of intellectual property, based on a comparative study of Ukrainian and European Union legislation. It examines

Ukraine's legal framework, including the Civil Code, the Law «On Information», the Law «On Protection Against Unfair Competition», and the EU Directive 2016/943 on the protection of undisclosed know-how and business information.

The study identifies major challenges in Ukrainian legislation: fragmented regulation, absence of a dedicated law, conceptual ambiguity between «trade secret» and «know-how», and insufficient judicial protection. A comparative examination of trade secrets and know-how highlights their similarities and differences, especially regarding their legal independence from the holder and transferability.

The article reviews the implementation of Directive 2016/943 in several EU member states - Germany, France, Scandinavian and Baltic countries, and the Benelux region - demonstrating diverse national approaches to legal liability for trade secret misappropriation. It also compares judicial practices in Ukraine and the EU, noting significant differences in evidentiary standards and legal reasoning.

Additionally, the research analyzes the Ukrainian legal mechanisms for liability - civil, administrative, and criminal - and considers the role of the Antimonopoly Committee of Ukraine in protecting trade secrets within the context of unfair competition law. Criminal liability across Europe is also reviewed, showing a wide spectrum of sanctions, from stricter penalties in Sweden and Latvia to more lenient measures in the Benelux countries.

The article concludes by advocating for the harmonization of Ukrainian legislation with EU standards. Key recommendations include adopting a specialized law on trade secrets, refining classification criteria, and strengthening civil remedies. Integrating European experience into Ukrainian legal practice is presented as essential for improving the investment climate and enhancing the global competitiveness of Ukrainian enterprises.

Key words: trade secret, intellectual property, legal protection, confidential information, «know-how», international regulation, legislative alignment, judicial enforcement.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та цифрової трансформації економіки захист комерційної таємниці відіграє ключову роль у збереженні конкурентоспроможності підприємств, інноваційному розвитку та залученні інвестицій. В Україні питання правового захисту комерційної таємниці регулюється фрагментарно, що створює виклики для бізнесу та правозастосовної практики. Водночас у країнах ЄС діє єдина система захисту відповідно до Директиви (ЄС) 2016/943, що забезпечує ефективні правові механізми протидії незаконному використанню конфіденційної інформації. Дослідження цього питання є актуальним з огляду на необхідність гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами та підвищення рівня правового захисту комерційної таємниці.

Стан опрацювання проблематики. В Україні питання правового захисту комерційної таємниці досліджували такі науковці: Г. Андрощук, Ю. Белуга, С. Васильчак, Я. Вергун, Д. Гулевська, Г. Грабовська, І. Ганич, О. Смірнов, Л. Топалова та ін. Незважаючи на значні наукові дослідження у сфері правового захисту комерційної таємниці в Україні, ця тема потребує подальшого вивчення.

Метою дослідження є аналіз правових механізмів захисту комерційної таємниці як об'єкта інтелектуальної власності в Україні та Європейському Союзі (ЄС – далі), виявлення правових прогалин у національному законодавстві та розробка рекомендацій щодо його вдосконалення з урахуванням європейських стандартів. Дослідження спрямоване на визначення ефективних підходів до запобігання неправомірному використанню комерційної таємниці, а також на формування правозастосовної практики, що забезпечить належний рівень захисту конфіденційної інформації та сприятиме економічному розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 505 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) комерційною таємницею є – «інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію» [1].

В Україні правова охорона комерційної таємниці, окрім ЦК України регулюється низкою законодавчих актів, які визначають порядок її захисту та відповідальність за незаконне розголошення: Закон України «Про інформацію» ст. 30 – «регулює віднесення інформації до конфіденційної та правила її розголошення» [2]; Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» ст.

16–19 – «встановлює відповідальність за незаконне збирання, використання або розголошення комерційної таємниці» [3]. Кримінальний кодекс України (далі КК України) ст. 231, 232 – «передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збирання або розголошення комерційної таємниці» [4].

Розглядаючи комерційну таємницю як об'єкт інтелектуальної власності, слід зауважити, що на відміну від інших її об'єктів, вона має ряд характерних рис. Серед них – необмеженість у часі, універсальність змісту, а також спрощена процедура набуття та підтримання правового захисту.

Правова охорона комерційної таємниці не має визначеного строку дії – вона зберігається доти, доки інформація відповідає ознакам комерційної таємниці. Така інформація є багатогранною і може охоплювати дані виробничого, технологічного, організаційного чи іншого характеру, що використовуються у господарській діяльності суб'єктів. На відміну від патентованих об'єктів, ці відомості не потребують обов'язкової наявності творчого підходу або винахідницького рівня.

Серед науковців точаться дискусії щодо співвідношення комерційної таємниці та ноу-хау. Деякі науковці об'єднують ці поняття, інші вважають їх окремими об'єктами інтелектуальної власності.

На законодавчому рівні визначення ноу-хау закріплено у Законі України «Про інвестиційну діяльність» ст. 1 визначає, що – «ноу-хау – сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих» [5]. А також у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» у ст. 1 зазначено, що – «ноу-хау – технічна, організаційна або комерційна інформація, що оримана завдяки досвіду та випробуванням технології та її складових, яка: не є загальновідомою чи легкодоступною на день укладення договору про трансфер технологій; є істотною, тобто важливою та корисною для виробництва продукції, технологічного процесу та/або надання послуг; є визначеною, тобто описаною достатньо вичерпно, щоб можливо було перевірити її відповідність критеріям не загальновідомості та істотності» [6].

Отже, спираючись на аналіз положень чинного законодавства можна дійти висновку про схожість правових конструкцій комерційної таємниці та ноу-хау за такими спільними ознаками як комерційна цінність відомостей; тотожність сфер використання (промисловість, виробництво, технології тощо); встановлення правового режиму правомочним суб'єктом самостійно, без посередництва спеціально уповноважених органів; можливість практичного застосування; збереження секретності відомостей власником іншою уповноваженою на здійснення контролю особою [7].

Однак ці два поняття мають і суттєві розбіжності щодо істотних ознак та різним змістовним наповненням. Інформація, яка становить комерційну таємницю, віддільна від особи, як правило, має матеріалізовану форму та може передаватись від однієї особи іншій.

В той же час, знання, досвід, навички та уміння, які становлять зміст ноу-хау, невіддільні від їхнього носія, загальних властивостей інформації не мають, і їхня передача в незмінному вигляді практично неможлива через викривлення їх суб'єктивним сприйняттям отримуючою особою.

Правова охорона комерційної таємниці в Україні є комплексною та включає різні механізми захисту. Водночас державне законодавство забезпечує відповідальність за її незаконне використання, сприяючи добросовісній конкуренції. Незаконне розголошення комерційної таємниці тягне за собою такі види відповідальності: цивільно-правова відповідальність – відшкодування завданої шкоди та збитків (ст. 22 ЦК України) [1]. Адміністративна відповідальність – штрафи за порушення правил збереження конфіденційної інформації. Кримінальна відповідальність (ст. 231, 232 КК України) [4].

Аналізуючи судову практику України, варто відзначити, що вона характеризується формальним підходом та жорсткими вимогами до доказування. Справа № 752/5775/16-ц (Верховний Суд, 2019). Підприємство намагалося довести, що розголошені відомості були комерційною таємницею. Суд відмовив у позові, оскільки не було чітко визначено, які саме заходи використовувались для захисту інформації. Справа № 910/1759/19 суд підкреслив, що власник інформації має довести її секретність та факт завдання шкоди [8].

Отже, українські суди формально підходять до розгляду справ, вимагаючи від позивачів доказів того, що інформація дійсно є комерційною таємницею та що були вжиті належні заходи для її захисту.

Принагідно зазначимо, що в Україні наявна практика захисту прав на комерційну таємницю через призму законодавства про захист від недобросовісної конкуренції АМК України, законність рішень якого надалі було підтверджено Верховним Судом [9].

Комерційна таємниця в ЄС захищається як важливий актив бізнесу, що сприяє інноваціям та чесній конкуренції. Основним документом, що регулює захист комерційної таємниці в ЄС, є Директива ЄС 2016/943 «Про захист нерозголошеної ноу-хау та комерційної інформації (комерційної таємниці) від незаконного отримання, використання та розголошення» [10].

Директива ЄС 2016/943 була прийнята для уніфікації підходів до захисту комерційної інформації у всіх країнах ЄС, що до цього регулювали це питання по-різному.

Згідно з директивою 2016/943, комерційна таємниця – це інформація, яка: є секретною (не є загальнодоступною). Має комерційну цінність через свій секретний характер. Захищена власником шляхом обґрунтованих заходів конфіденційності. До комерційної таємниці можуть належати технологічні розробки, маркетингові стратегії, виробничі процеси, фінансові дані, база клієнтів тощо [10].

Директива 2016/943 передбачає право власників комерційної таємниці подавати позови проти осіб або компаній, які незаконно отримали, використали або розголосили таку інформацію [10].

Директива встановлює наступні види правової відповідальності за незаконне використання комерційної таємниці: Цивільно-правова відповідальність – відшкодування збитків, заборона на подальше використання інформації, вилучення або знищення матеріалів, що містять комерційну таємницю. Кримінальна відповідальність – залежить від національного законодавства країни ЄС, але може включати штрафи та тюремне ув'язнення. Адміністративні санкції – штрафи, що накладаються регуляторними органами. Важливо, що директива передбачає механізми судового захисту, включаючи можливість конфіденційного розгляду справ, щоб уникнути подальшого розголошення інформації.

У країнах ЄС правове регулювання комерційної таємниці та ноу-хау здійснюється відповідно до Директиви (ЄС) 2016/943, яку кожна держава-член імплементує у своє національне законодавство.

У Німеччині правовий захист комерційної таємниці та ноу-хау регулюється Законом про захист комерційної таємниці (GeschGehG), який було ухвалено в 2019 році відповідно до вимог Директиви (ЄС) 2016/943. Закон визначає комерційну таємницю як конфіденційну інформацію з комерційною цінністю, а також передбачає заходи щодо її захисту та передбачає цивільно-правові та кримінально-правові заходи захисту комерційної таємниці. §23 GeschGehG передбачає покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі до 3 років за умисне розголошення комерційної таємниці. Якщо порушення було скоєно з корисливих мотивів або на користь іноземної компанії, покарання може сягати 5 років ув'язнення [11].

Франція імплементувала Директиву (ЄС) 2016/943 через Закон про комерційну таємницю (Loi n°2018-670), який визначає, що комерційна таємниця включає ноу-хау, технічну, економічну та фінансову інформацію компаній [12].

На відміну від Німеччини у Франції не передбачена окрема кримінальна відповідальність за розголошення комерційної таємниці (якщо немає додаткових обставин, наприклад, шахрайства чи шпигунства).

Країни Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди та Люксембург) – мають схожі підходи до охорони комерційної таємниці, оскільки їхнє законодавство гармонізоване з Директивою (ЄС) 2016/943. Водночас, кожна з країн має свої особливості в правовому регулюванні та судовій практиці. Нідерланди та Люксембург більше покладаються на цивільні механізми, тоді як законодавство Бельгії передбачає кримінальну відповідальність за незаконне розголошення комерційної інформації [13].

Скандинавські країни мають подібний підхід до захисту комерційної таємниці, оскільки їхнє законодавство гармонізоване з Директивою (ЄС) 2016/943 у межах Європейської економічної зони (ЄЕЗ). При цьому Норвегія та Ісландія, які не є членами ЄС, адаптували свої норми до європейських стандартів.

Швеція та Фінляндія мають найсуворіші кримінальні санкції, тоді як Норвегія та Данія більше зосереджуються на цивільних механізмах захисту.

Закон Швеції ст. 27, за незаконне володіння комерційною таємницею засуджується до штрафу або позбавлення волі на строк не більше двох років або, якщо злочин є серйозним, до позбавлення волі на строк не більше чотирьох років [14].

Кримінальна відповідальність передбачена також Кримінальним кодексом Латвії (Krimināllikums) ст. 200, яка стосується незаконного отримання та використання комерційної таємниці карається позбавленням волі на строк до п'яти років або короткостроковим позбавленням волі, або примусовими роботами, або штрафом [15].

Таким чином, кримінальна відповідальність за порушення комерційної таємниці в Латвії може сягати до 5 років позбавлення волі у кваліфікованих випадках, зокрема при груповому порушенні, корисливих мотивах або заподіянні значної шкоди.

У Директиві термін «комерційна таємниця» вживається як спільна назва двох видів інформації: ноу-хау та ділової (бізнесової) інформації.

Позиція більшості країн ЄС щодо співвідношення поняття комерційної таємниці та ноу-хау співпадає з Директивою ЄС 2016/943, у якій комерційна таємниця вживається як спільна назва двох видів інформації: ноу-хау та ділової (бізнесової) інформації. Так у Данії захист комерційної таємниці регулюється Законом про комерційні таємниці (Lov om forretningshemmeligheder), який був прийнятий для імплементації Директиви ЄС 2016/943. Зокрема у §2. Частина 2. Зазначається, що комерційна таємниця може, зокрема, включати ноу-хау, ділову інформацію та технологічні відомості [16].

Закон Нідерландів про комерційну таємницю (Wet bescherming bedrijfsgeheimen) зазначає, що комерційна таємниця може включати, зокрема, технічну інформацію, таку як виробничі процеси, рецептури, прототипи, ноу-хау та інновації, або комерційну інформацію, таку як дані про продажі та дистрибуцію, списки клієнтів, бізнес-плани та маркетингові дослідження. Як бачимо, у цьому законі ноу-хау (knowhow) згадується як один із видів технічної інформації, що може становити комерційну таємницю, поряд із виробничими процесами, рецептурами, прототипами та інноваціями [17].

Балтійські країни (Естонія, Латвія та Литва) мають розвинені системи захисту комерційної таємниці, що поєднують стандарти Європейського Союзу з національними особливостями. Ці держави, які стали членами ЄС у 2004 році, активно гармонізували своє законодавство з європейськими нормами, включаючи імплементацію Директиви ЄС 2016/943 про захист нерозкритого ноу-хау та комерційної інформації.

В латвійському Законі про комерційну таємницю (Komerccnoslēpuma aizsardzības likums) є положення, що стосуються ноу-хау. ст. 3.1 Комерційна таємниця – це нерозкрите ноу-хау та досвід (know-how) або інформація, що відповідає всім таким ознакам: вона є секретною, тобто не є загальнодоступною або легкодоступною для осіб, які зазвичай використовують такий вид інформації; вона має комерційну цінність через її секретність; особа, яка має права на цю інформацію, вжила розумних заходів для збереження її секретності [18]. Як бачимо з цієї цитати, латвійське законодавство визначає ноу-хау як ключовий елемент комерційної таємниці, підкреслюючи його нерозкритий характер. Закон захищає ноу-хау за умови, що воно відповідає трьом основним критеріям: секретність, комерційна цінність і вжиття розумних заходів для збереження секретності.

У цілому аналіз законодавства держав-членів ЄС засвідчує, що значна кількість держав після 2016 року прийняла окремі національні закони щодо охорони комерційної таємниці (Швеція, Іспанія, Хорватія, Німеччина, Франція, Сербія, Словенія, Чорногорія, Ірландія, Угорщина, Фінляндія, Данія). Водночас у переважній більшості держав, у яких запроваджена нормативна охорона комерційної таємниці на рівні окремих законодавчих актів, вона забезпечується Законом (актом) про комерційні таємниці (Trade Secrets Act; Law on Trade Secrets) або Законом про охорону комерційних таємниць (Law on the Protection of Trade Secrets). Лише в окремих державах ЄС зазначені відносини регулюються законодавством про захист від недобросовісної конкуренції (Республіка Чехія, Албанія, Румунія) або загальним законодавством про промислову власність – кодексами чи законами про промислову власність (Португалія, Італія, Республіка Польща) [9].

Отже, ми можемо виділити наступні особливості захисту комерційної таємниці в ЄС. Усі країни ЄС зобов'язані дотримуватися єдиних правил, що спрощує захист інтересів бізнесу на міжнародному рівні. Директива захищає компанії від «індустріального шпигунства» та нечесної конкуренції. Законодавство передбачає не лише відповідальність за незаконне розголошення, але й механізми превентивного захисту.

Аналізуючи судову практику ЄС щодо комерційної таємниці варто зазначити що у порівнянні з українською судовою практикою судова практика ЄС має прецедентний підхід, баланс між прозорістю та захистом бізнес також судова практика ЄС є більш гнучкою, тоді як в Україні діють

суворі формальні критерії для визнання інформації комерційною таємницею, що може ускладнювати її захист у суді.

Висновки: В ЄС діє гармонізована директива, яка забезпечує єдиний підхід для всіх країн, тоді як в Україні законодавство розпорошене між кількома кодексами та законами. Рекомендації для України: Гармонізувати законодавство відповідно до стандартів ЄС. Впровадити більш гнучкий підхід до оцінки доказів у судах. Зменшити акцент на кримінальні санкції та посилити цивільно-правовий захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
3. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 № 236/96-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80/card3#Files>.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.
6. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>.
7. Комерційна таємниця, ноу-хау, службова таємниця як самостійні правові конструкції. <https://www.sabicom.com.ua/publ/komercijna-tayemnicya-nou-xau-sluzhbova-tayemnicya-yak-samostijni-pravovi-konstrukci%D1%97>.
8. Постанова від 28.02.2019 по справі № 752/5775/16-ц Касаційний цивільний суд. <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80304725>.
9. Аналітична довідка: комерційна таємниця. https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Analitychna-dovidka_komertsiiina-taiemnytsia.pdf.
10. Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/943/oj/>.
11. Act on the Protection of Secrets of 18 April 2019 (Trade Secrets Act), Germany. <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/15747>.
12. Law No. 2018-670 of July 30, 2018, on the Protection of Trade Secrets, France. <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/18278>.
13. Law of July 14, 1991, on Trade Practices and Consumer Information and Protection (consolidated as of 1994), Belgium. <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/393>.
14. Regulation (2009/641) on the Access to Information and on Secrecy (as amended up to Regulation (2017:1248)), Sweden. <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/17747>.
15. Kriminālikums. <https://likumi.lv/ta/id/305532-komercnoslepuma-aizsardzibas-likums>.
16. Trade Secrets Act (Act No. 309 of April 25, 2018), Denmark. <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/19481>.
17. Trade Secrets Protection Act of 2018 (Act of October 17, 2018, Laying Down Rules for Implementing Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the Protection of Undisclosed Know-how and Business Information (Trade Secrets) Against their Unlawful Acquisition, Use and Disclosure), Netherlands. <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/3195>.
18. Komerccnoslēpuma aizsardzības likums. <https://likumi.lv/ta/id/305532-komercnoslepuma-aizsardzibas-likums>.